

EDİRNE CAMİLERİ VE SELİMİYE SEMPOZYUMU

(1-2 EKİM 2021 – EDİRNE)

SEMPOZYUM
BİLDİRİ
KİTABI

DİYANET İŐLERİ BAŐKANLIĐI YAYINLARI - 2181
İLMİ ESERLER - 317

Genel Koordinatör: Prof. Dr. Huriye MARTI

Yayın Yönetmeni: Doç. Dr. Fatih KURT

Koordinasyon: Lokman ARSLAN

Tashih: Betül ERBAŐ

Grafik Tasarım: Gökhan ÇAKIR

Eser İnceleme Komisyonu Kararı: 05.04.2022/03

2021-06-Y-0003-2181

ISBN: 978-625-435-311-6

Yayın Tarihi: 21.07.2022

İletişim: Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı

No:147/A 06800 Çankaya/ANKARA

Tel: (0 312) 295 72 93 - 94

Faks: (0 312) 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

EDİRNE'DE SARAYLI BİR ACEM DOKTOR: LÂRİ ÇELEBİ (ACEMİ) VE CAMİSİ: LÂRİ CAMİİ

Kâmil BÜYÜKER

Yozgat Bozok Üniversitesi-Yozgat Meslek Yüksek Okulu
Öğretim Görevlisi.

Özet

Serhat Şehri Edirne'nin Eski İstanbul Caddesi ile Saraçlar Caddesi'nin birleştiği noktada yer alan Lâri Camisi, Fatih Sultan Mehmet ve II. Beyazıt'ın saray hekimi olan Lâri-i Acemi tarafından 1514 yılında yaptırıldığı kaynaklarda zikredilmektedir. Caminin yapıldığı dönem itibarıyla taşıdığı hususiyetlerinin yanında caminin banisinin hayatı ve hakkında yazılanlar dikkat çekicidir.

Camiyi yaptıran Fatih Sultan Mehmet ve ardından II. Beyazıt'ın saray doktoru olarak vazife yapan Hekim Abdülhamid Lâri hakkında birtakım iddialar söz konusu olmuştur. Bunlardan birisine göre, Fatih Sultan Mehmet'in son dönemlerinde uygulanan yanlış bir tedavi sonucu Sultan zehirlenmiş ve ölümüne kadar giden süreç hazırlanmıştır. Bu meselede vezir-i âzâm Karamanlı Mehmet Paşa'ya uyararak padişahı yanlış tedavi ettiği de nakledilmektedir. Dönemin Osmanlı tarihçilerinin beyanları bunun geçerli olmadığını iddia etse de bu konuda özellikle yabancı tarih kaynakları iddiayı sürekli dillendirmişlerdir. Hekim Lâri'nin Sultan II. Beyazıt zamanında da padişahın yanında görevini sürdürmesi bu iddiaların yersiz olduğunu göstermektedir.

Edirne'de selatin camilerinden sonra tek kubbeli ve tek minareli camilerin en büyüğü olan ve halk arasında özellikle

Lâleli Cami olarak da bilinen Lâri Camisi Hekim Lâri tarafından yapımına başlanmış fakat Hekim Lâri camiyi tamamlamadan vefat edince cami İstanbul ve Edirne’de Sultan Beyazıt Vakfı mütevellisi Hamit Bey tarafından tamamlanmıştır. Cami, farklı tarihlerde ciddi badireler atlatmış, özellikle 1752 Edirne depreminde kubbesi yıkılmış, revaklarının büyük bir bölümü hasar görmüştür. Bu depremin ardından İplikçi Ahmet Ağa camiye ahşap bir kubbe yaptırmış, sonraki dönemlerde de cami ve kubbesi yenilenmiştir. Caminin girişinde Arapça 1514 tarihli sülüs yazılı kitabesi bulunmaktadır.

Cumhuriyet döneminde de uzun süre atıl ve harabe vaziyette kalan, Şair Arif Nihat Asya’nın şiirine de konu olan ”Cami ve Caminin Banisi” hakkında arşiv kaynakları ve basılı kaynaklar ışığında bir tebliğ sunulacak, Lâri Camii’nin Edirne camileri arasındaki yerine işaret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Edirne, Lâri-i Acemi, Lâri Cami, Fatih Sultan Mehmet, Sultan II. Beyazıt, Hamit Bey, İplikçi Ahmet Ağa.

Giriş

1361 yılında Murat Hüdavendigâr tarafından fethedildiği zaman Edirne, Meriç nehri kenarında ve kale içinde kurulmuş küçük bir şehirden ibaretti. Edirne, Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra kısa zamanda camiler, saraylar, köprüler, kervansaraylar, han, hastane ve imaret gibi âbidelerle genişleyerek iki yüzyıl içinde mimari tarihi bakımından canlı bir sanat merkezi haline gelmiştir.¹

Şehirde yaşanan imar faaliyetlerinin geldiği noktayı en iyi gösteren verilerden birisi 1530'larda tanzim edilen Rumeli Eyaleti İcmal Defterleridir. 170 yıl sonra yaşanan değişimi gösteren defterdeki kayıtlara göre şehirdeki dini ve kamu binaları altı ayrı kategoriye ayrılarak verilmiştir. İlk olarak camilerin adları sıralanmıştır. 19 Caminin adı verilmiş olup bunlar, Cami-i Kebîr, Cami-i atik, Darülhadis, Sultan Bayezid, Sultan Murad, Kilise, Halebi, Yıldırım Han, Mihâl Bey, Kasım Paşa, Süleymaniye, Lârî, Aişe Hatun, İbrahim Paşa, Hatuniye, Ali Paşa, Noktacızâde, Şaban Bey Mirimiran, Mezid Bey adlarını taşımaktadır. Ayrıca mes-cit adedi olarak 149 rakamı kaydedilmiştir. Yine Edirne nüfusu Osmanlı idaresine girmesinin ardından gittikçe kalabalıklaşsa da 10.000'nin altında kalmıştır.²

Evliya Çelebi *Seyahatnâmesinde* geçen kayıtlara göre ise Sultan IV. Murad zamanında (1623-1640) yapılan bir sayımda 14'ü Selatin Camii, 300'ü vezirler veya âyân tarafından yaptırılmış 314 cami bulunuyordu.³ Bundan 70 yıl kadar önce *Riyâz-ı Belde-i Edirne* isimli eser kaleme alan Bâdi Ahmed Efendi ise selâtin

¹ Oktay Aslanapa, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", *Edirne'nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı*, TTK, 1993, S.221.

² Feridun M. Emecen, "Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne", *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz. M. Sabri Koz, E. Nedret İşli, YKY yay. 1998, s.63.

³ Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*, C.III., s.445.

camileri 15 olarak vermiş, bunun dışında 46 cami ile birlikte 61 caminin adı vermiş, bunların çoğunu görmüş geri kalanları da tarihi kaynaklardan çıkarmıştır.

Edirne’de yapılan her caminin yapıldığı dönem ve caminin banisi noktasında hususiyeti vardır. Bunlardan birisi halk arasında Lâleli Camii diye bilinen Lâri Cami’dir. Fatih Sultan Mehmet (1432-1481) ve II. Beyazıt (1448-1512) dönemlerinde sarayda hekim başı olarak görev yapmış olan Hekim Abdülhamid Lâri Çelebi tarafından yapımına başlanan ancak Hekim Lâri’nin ömrünün kifayet etmemesi nedeniyle II. Beyazıt Vakfı mütevellisi Hamit Bey tarafından tamamlanan cami, yapıldığı dönem itibarıyla tek kubbeli ve tek minareli camilerin en büyüğü olarak inşa edilmiştir. Yapıldığı tarihte sakfı (dam, çatı) bir kemer kubbe ve caminin sağ ve sol taraflarıyla onu on bir küçük kubbe ile sarılı olup tek minareli iken yaşanan 1752 zelzelesi¹ camide büyük tahribata yol açmış, kubbesi yıkıldığından ahşap bir kubbe yapılmıştır. Cami uzun zaman bakımsız hâlde iken 1900’lü yıllara gelindiğinde 1983 ve en son 2006 yılında yapılan restorasyondan sonra yeniden ibadete açılmıştır.

Caminin banisi Abdülhamid Lâri’nin tarihi kimliği dikkat çekicidir. Sarayda tabib-i sultanî olarak vazife yapan Lâri’nin muktedir bir doktor olduğu, ancak Karamanlı Mehmet Paşa’ya uyarak kasten yanlış tedavi ile Fatih Sultan Mehmed’in ölümüne sebebiyet verdiği yazılmaktadır. Yabancı tarih kaynakları ve bizde Âşıkpaşazâde’nin daha çok dile getirdiği bu husus kabul görmemiştir. Sarayda II. Beyazıt döneminde de hekim olarak görev

¹ “Merkez üssü Havsa Hasköy kasabası olan ve 30 Temmuz 1752 tarihinde 7 şiddetinin üzerinde gerçekleşen depremde 88 dükkân, 24 cami, 7 mescit, 13 han, 6 tekke, zaviye ve türbe, 4 mektep, 3 hamam, 2’şer köprü, çarşı ve tabhâne ile 1’er saray, konak, şifahâne, mevlevihâne ve ahırda hasar oluşmuştur.” Geniş bilgi için bkz. Hasan Ali Cengiz, *1752 Edirne Depremi (Zelzele-i Azîme)*, Kitabevi Yayınları, 2020.

yapan Abdülhamid Lâri'nin vefat tarihi de netliğe kavuşmamıştır. Kimi kaynaklar 890 olduğu söylerken, gerek Urfi ve gerek Bâdi Efendi, caminin kitabesini dikkate almadan 889 olarak yazmışlardır. Ancak bu caminin, kitabesinde geçtiği üzere Abdülhamid Lâri'nin vefatından sonra Hamit Bey eliyle 920/1514'te tamamlanması Lâri'nin Yavuz Sultan Selim (1470-1520) zamanına da şahit olduğunu göstermektedir. Hekim Lâri vefatından sonra caminin kible istikametine defnedilmiş iken daha sonra kaldırılıp cami avlusuna konmuştur. Ancak bugün cami avlusunda da mezarı bulunmamaktadır.

Lâri Camii

Kaynaklarda da yer aldığı üzere Lâri Camii Bit (Bat) pazarında, İstanbul Caddesi'ndedir. Halk arasında Lâleli Camii de denmektedir.

Bânisi, Hekim Abdülhamid Lâri Çelebi'dir. Kitabesine göre 920/1514'te yapılmıştır. 1018/1609'da mahalle "Mahalle-i Hamid Bey Camii Hekim Lâri" diye anılmaktadır.¹ Arşiv belgelerinde Lâri Camii'nin daha sonra İstanbul'da Bina Emini Sinan Ağa Vakfı'na bağlandığını görmekteyiz.

Gökbilgin'in eserinde neşrettiği vesikalara göre Edirne'de H. 925 tarihinde görülen Hamit Bey mahallesine adını veren Hamit Bey, Edirne ve İstanbul'daki Sultan Beyazıt Vakfı mütevellisi idi ve Hekim Lâri'nin inşasına başlattığı camii ikmal olunmadan önce ölmesi üzerine, sonradan camiyi tamamlatmış ve böylece kapısı üstündeki kitabeyi de kendi adına kazdırmıştı. Dolayısıyla caminin adı Lâri Camii, bilahare Lâleli Camii olarak kalmıştır. İbrahim Paşa vakfiyesindeki vesika ise şöyledir:

¹ İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Selim Devri* (5.cilt), İstanbul 1983, s.425.

“Bit Pazarı kurbinde Bozahâne yeri mukataasından ki Hekim Lâri üzerine cami binası etti... Sonra Câmi tamam olmadan Hekim Lâri vefat edüp yapılanı Mahrusa-i İstanbul'da Sultan Beyazid Han imaretine mütevellî olan Hamit Çelebi satın alıp defter-i âtikte kayıt olunmuştur...”¹

Bina tek kubbeli, üç tarafı revaklarla çevrili ve solda camiden ayrı olarak revaka yapışık bir minareden ibarettir. Batı tarafından fevkani olup burada dükkânlar mevcuttur. Bina kesme taştan, kemerler tuğladandır.

Caminin üç tarafını çeviren revak 11 kubbelidir.

Revakın mermer sütunları baklava başlıklıdır. Giriş kapısı nispetli sivri bir kemer içindedir. Kapı üzerinde 20 cm genişliğinde pembe mermerden bir çerçeve içinde ve 72x54 cm ebadındaki kitabe üç beyit halinde Arapça olarak yazılmıştır.

Arapça kitabede şöyle yazılıdır:

Kemmilül-marufü birrun macidün

Talibül-gufrani min rabbil-gafur

El müsemma bi Hamidüt-dini kad

Kassadel ihlasa lillahiş-şekur

Lemyecip mesahu iz tarihu hû

Temme ihsanü hamidun len yebur 920/1514

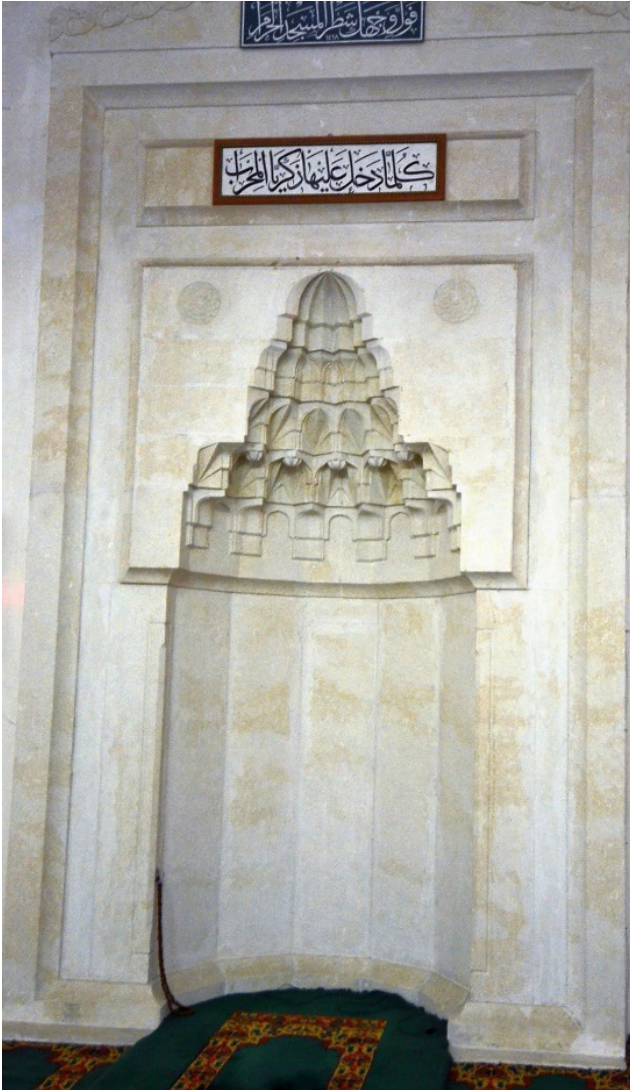
Mihrap duvarı iki yana takribi 5 m. kadar uzayarak revakı meydana getirmektedir. Bu iki uzantının her iki yüzünde birer silmeli çerçeve (kitabe) mihrab duvarındaki pencerelerin devamı gibi durmaktadır. Fakat her iki çıkıntı esas mihrap duvarından sağdaki 28 cm soldaki 92 cm içeriden başlamakta ve avlu duvarı hüviyetine bürünmektedir.

¹ Tayyip Gökbilgin, “Edirne Şehrinin Kurucuları”, *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1993, s.177.

Resim 1: Lâri Camii kitabesi (Fotoğraf: Kâmil Büyüker)

Harim 11,65x11,70 m'dir. Duvar kalınlıkları 168 ila 177 cm arasındadır. Caminin sağ ve sol duvarlarında altta üçer, her duvarda 2. Sırada birer, 3. Sırada ikişer pencere vardır. Giriş cephesinde ve mihrap cephesinde ayrıca kasnakta birer yuvarlak pencere vardır. Bugün yapılan betonarme kubbenin 16 kenarlı bir kasnağı mevcuttur.

Resim 2: Caminin mihrabı

Mihrap duvarından 1 cm kadar çıkıntılı, 7 kenarlı ve bademlidir. Minberinde 3.25 m uzunluk ve 103 cm genişliğindeki temelleri vardır.

Resim 3: Lâri Camii ana kısımdan ayrı olarak inşa edilmiş minaresi

Minare kaidesi sekiz kenarlı, köşeleri yuvarlak, kenar yüzleri çerçevesi, papucu sadedir. Gövde çok kenarlı, cidanı 36 cm'dir. Basamak adedi 90, merdiven genişliği 69 cm, şerefe genişliği 104 cm'dir. Yükseklik şerefeden son cemaat zeminine kadar 21.80 metredir. Ayrıca cami bahçesinde bir şadırvan yer almaktadır.

Resim 4: Cami bahçesinde yer alan şadırvan

Kanuni devrinde Edirne şairlerinden Yakînî, *Enîsülmüsamirin* caminin bitimine “beytül-ibadet” şeklinde tarih düşürmüş, fakat Bâdi Efendi bu tarihin “beytül-ibadet” şeklinde olduğu takdirde 889/1484 tarihini göstereceğini yazmıştı.¹

Caminin yakınlarında Lâleli Medresesi olarak anılan bir medrese vardır ki bu da Ahmet Bâdi Efendi'nin eserinde şu şekilde geçmektedir:

“Hasan Paşa Mahallesinde Has Fırın Caddesi'nde altmışıncı numarada vâki ve Batpazarı kurbunda Kazgancılarbaşı nâm mahalde kâin Lâri Abdülhamid Çelebi'nin Camii sahasına Edirne müft-i esbaki Kureyşizâde el-Hac Mehmed Feyzi Efendi vesatıyla bazı ashab-ı hayrat tarafından binâ edilmiş olan medresedir ki sakfı ahşaptandır. Ahîren müşrif-i harâb olduğundan müber-rât-ı seniyye-i hazret-i hilafet penâhiye ilaveten cânib-i hazine-i hâssa-i şâhânedan tamiri icrâ olunarak 1318 senesi saferinin on yedinci gününe müsadif 1316 Haziranının birinci Perşembe günü resm-i küşâdı cirâ edilmiştir.”²

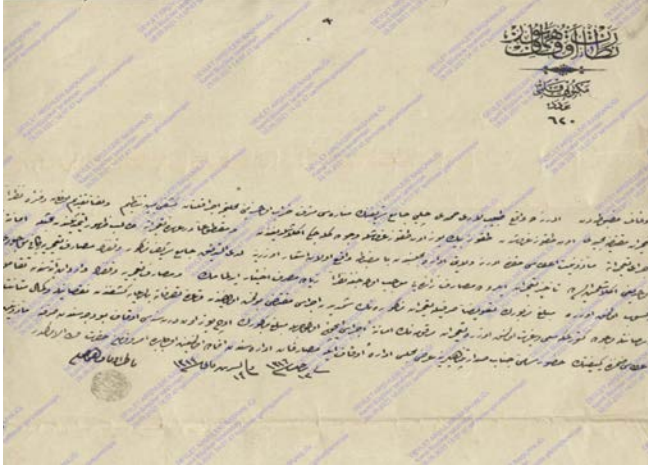
Caminin Tarih Boyunca Geçirdiği Sıkıntılar

Caminin 1165/1751-52'deki zelzelede kubbesi yıkılmış daha sonra ahşap bir kubbe yapılmış ve dışından konik bir çıta ile örtülmüştür.³ Bu durumu Ahmet Bâdi'nin eserinde şöyle aktarıyor:

¹ Bâdi Ahmet Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.1., haz. Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği yay. İstanbul 2000, s.62.

² Ahmet Bâdi, age., s.206-207.

³ Yüksel, age., s.426-427.

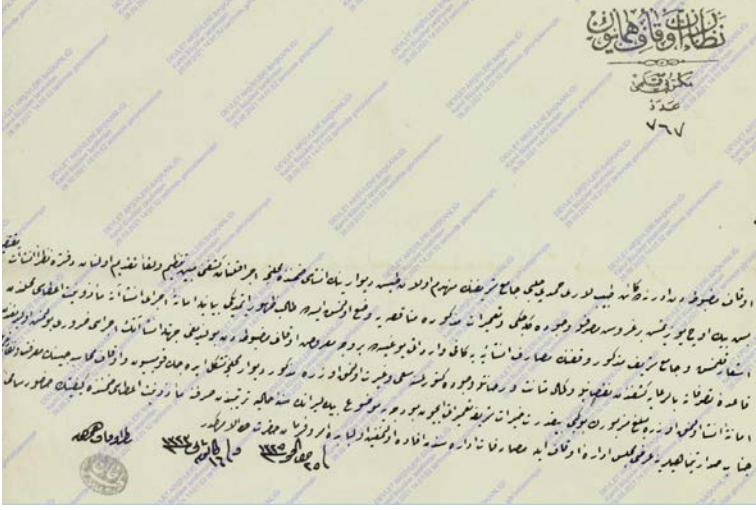
Belge 1: Edirne’de Tabib Lari Hamdi Çelebi Cami’i Şerifi’nin minaresi harap olduğundan tamiri ve masraflarının tesviyesi istizanı. (Evkaf 6)

Yer Bilgisi: 147-17 Belge Tarihi: H-10-08-1316

”Câmi-i mezkûr bin yüz altmış beş senesi Ramazanındaki zelzele-i azîmede harap ve dâhili kubbesiyle etrafındaki hürde kubbelerin ekserisi mâil-i tûrâb olmakla ashab-ı hayrattan İplikçi Ahmed Ağa nâm zât şimdiki ahşâb sakfı binâ ve cihet-i sâiresini tamir ve ihya etmiş olduğu Örfî Ağa Tarihçesi’nde mezkûrdur...¹ İplikçi Ahmet Ağa’nın himmet etmesiyle kısmen ayağa kalkan cami, zamanla bakımsızlıktan eski haline dönmüştür. Revak kubbelerinin çoğu zamanla harap olmuştur. Hafif sivri kemerler, üzerinde kubbeleri taşıyan sütunlar baklavalı başlıkları ile orijinal şekillerini muhafaza etmiştir.²

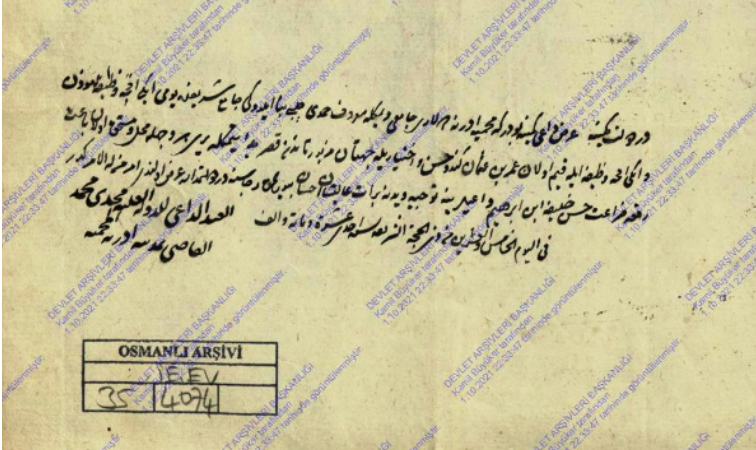
¹ Ahmet Bâdi, age., s.125.

² Oktay Aslanapa, *Edirne’de Osmanlı Devri Abideleri*, birinci basım 1949, ikinci basım 2013, Edirne Valiliği yay., s.88.

Belge 2: Edirne’de kain Tabib Lari Hamidi Çelebi Camisi’nin münhedim olan duvarının tamiri. (Evkaf 9)

Yer Bilgisi: 186- 25 Belge Tarihi: H-29-01-1326

Belge 3: Edirne’de kain Tabib Lari Hamidi Çelebi Camisi’nin münhedim olan duvarının tamiri. (Evkaf 9)

Yer Bilgisi: 186- 25 Belge Tarihi: H-29-01-1326

Lâri Camii 1900’lü yıllara gelince de aynı hazin hali devam etmiştir.

Resim 5: Lari Camii'nin 1900'lü yılların başında çekilmiş bir fotoğrafı

1920'lerde çekilen bir resimde caminin sol revak ve son ce-maat kemeri sağlam, kubbenin basık sivri çatısının kurşunla kap-lı olduğu görülmektedir.

Resim 6

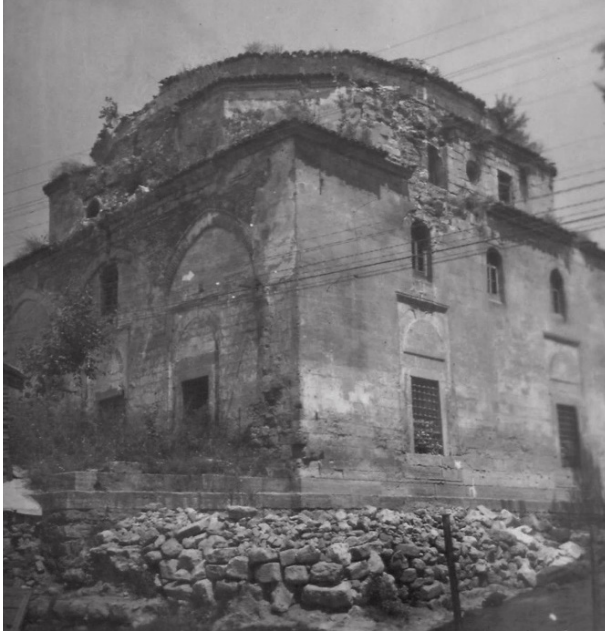

Resim 7

1938 yılına gelindiğinde sağdaki kubbeler ile öndeki kubbeler yıkılmış, cami de uzun zaman harap halde kalmıştır. 1950'li yıllarda son cemaat mahallinde yer alan kubbelerin de yıkıldığı ve orta kubbenin kiremit kaplı olduğu görülmektedir.

Resim 8

Resim 9

(**Resim 6-8**) Lâri Camii'nin 1950'li yıllardaki hali (Kaynak: Salt Araştırma-Ali Saim Ülgen Arşivi)

Bu durum 1948 yılında Arif Nihat Asya tarafından, 1978 yılında da Orhan Bayrak¹ tarafından dile getirilmiştir. 1970'e doğru yapılan restorasyonda kubbe ihya edilmiştir.² Süheyl Ünver 1973 yılında Edirne'ye konferans için geldiğinde restorasyon sırasının Lâri Camii'ne geldiğini ifade etmektedir.³

¹ M. Orhan Bayrak, *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*, 1979, s.187.

² Semavi Eyice, "Edirne" *DİA*, C.10, S. 433.

³ 26.04.1973 tarihinde konferans için Edirne'ye giden Süheyl Ünver tuttuğu defterde "Edirne'den Ne Haber" başlığı ile bir yazı paylaşmış ve "...Selimiye'nin yol göstericisi gibi önündeki Hızır Bey Câmî'nin onarımı yarılanmış. Vakıfların yeniden uzanan onarım eli şimdi de İstanbul Fatihli Edirneli Sultan Mehmedin başhekimi Lâri Çelebi'nin Laleli diye isimlendirilen Câmîine gelmiş" demiştir. *Süheyl Ünver Defterleri* No: 724, Süleymaniye Kütüphanesi.

Vakıflar Umum Müdürlüğüne Edirne Evkaf Müdürlüğüne yazılan yazıda¹ Hüseyin bin Kemal (Tanburacılar) Camii zikredilirken Lâri Camii'ne de vurgu yapıp şunlar ifade edilmiştir: "...Civarında tarihi âbidelerden Tabip Lâri Çelebi Camii var diye kadro harici bırakılmıştır. Lâri Çelebi muhtacı tamirdir. Kapı ve pencereleri bozuktur. Kubbesi çok tamir ister. Lâri'de bugün namaz kılınmaz. İmamlığı münhaldir. Bir müezzîn ve kayyımı vardır."

Resim 10: Caminin 1998 yılındaki hali (Foto: Kâmil Büyüker)

Cami nihayet iki büyük restorasyon yani 1983 ve 2006 restorasyonundan sonra tekrar ayağa kalkmış ve eski günlerine dönmüştür.

¹ Kadro harici bırakılan camiler hakkında 16.06.1936 tarihinde yazılan yazı için bakınız: Rıfki Melül Meriç, Şehrin Hüznü, Edirne Valiliği yay., 2013, s.147.

BİRİNCİ OTURUM

Resim 11: Caminin restorasyon sonrası görünümü.
(<http://rstyapi.com.tr/>)

Resim 12: Caminin restorasyon sonrası görünümü.
(<http://rstyapi.com.tr/>)

Resim 13: Caminin restorasyon sonrası görünümü.
(<http://rstyapi.com.tr/>)

Caminin Ayırt Edici Hususiyetleri

Selatin camilerden sonra tek kubbeli camilerin yapımı XVI. yüzyılda da devam etmiştir. 920’de (1514) Hekimbaşı Lâri Çelebi tarafından Edirne’de yapılan Lâri Camii tek kubbeli camilerin en büyüğü olarak zikredilmiştir.¹ Rifat Osman ise Edirne’de vezirler ve ileri gelenler tarafından yaptırılan camilerin en büyüğü şeklindeki Lâri Camiini de tavsif etmiştir.²

Türk-İslâm Sanatları araştırmacısı Rıfkı Melül Meriç 1963 yılında kaleme aldığı yazıda fevkalade, birinci, ikinci ve üçüncü derece olarak tasnif ettiği eserler arasında “Birinci Derecede Kıymeti Haiz Olan Abideler” başlığında 19 eser arasında Lâri Camii’ni de zikretmiştir.³

¹ Atalay Bayık, Edirne, İstanbul 1973.

² Dr. Rifat Osman, *Edirne Rehnüması*, Haz. Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği yay., 2013, s. 61. Vezir ve ileri gelenlerin yaptığı camilerden de örnek verir: Süleymaniye (Gazi Süleyman Paşa), Beylerbeyi (Saraptar Abdullah Beyi), Şahmelek (Şah Melek Paşa).

³ Rıfkı Melül Meriç, “Edirne’nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında”, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İnceleme Dergisi*, 1963, s.525. Yazdığı bu maka-

Resim 14: Lâri Camii genel görünüm (www.edirne.web.tr)

Esasen çok kısa süren Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-1520) Edirne’de görece sayıda yapı üretilmiştir. Bunlar Hekim Lâri Çelebi tarafından 1514’te yaptırılan Lâri Çelebi Camii, kare planlı ve kubbeli harimi üç yönden (kuzey, doğu ve batı) kuşatan son cemaat yeri revakıyla ilginç bir tasarım sergiler. Minare harimden kopartılarak revakın dışına alınmıştır. Osmanlı mimarisinde ilk kez bu yapıda uygulanan “U” planlı son cemaat yeri daha sonra İstanbul’da Piyale Paşa Camii (1574) ile İvaz Efendi

lede “Edirne’de kör kazmanın henüz gadrine uğramamış, fakat tamamıyla ihmal edilmiş olan bazı eserlerimiz mevcuttur; bunları tamir ve ihyaları elan kabildir ve milli haysiyetimiz namına vazifemizdir.” Demiş ve Tabib Lâri (Lâleli) camini isim olarak zikretmiştir.

Camii'nde, ayrıca Kahire Bulak Sinan Paşa Camii'nde (1571) tekrarlanacaktır.¹

Abdülhamid Lâri (Hekim Lârî-i Acemî)

Fatih Devri ulema defterine kayıtlı yedi hekimden biridir. İran'ın Lâristan bölgesinde doğmuş ve orada yetişip Anadolu'ya gelmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in hizmetine giren Hekîm Lârî hem Fatih hem de II. Bayezid Devri'nde hekimlik yapmıştır. Fatih'in ölümüyle sonuçlanan hastalığı esnasında tedavi süreçlerinde yer aldığı için sonraki dönemlerde tartışmalı bir kişi olarak anılmıştır. Kaynaklara göre hazık bir tabip olmasına rağmen Fatih'in veziri Karamanî Mehmed Paşa'nın görüşüne uyup tedavide hata etmiş ve Padişah'ın ölümünü engelleyememiştir. Akabinde çağırılan Hekim Yakub yapılacak bir şey olmadığını anlayarak tedaviyi onaylamıştır. Hekim Yakub, Venediklilere hizmet etmekle suçlandığı gibi Hekim Lârî de vezire uyararak yanlış tedavi yapmakla ve ölüme sebebiyet vermekle suçlanmıştır. Fakat ekseri kaynak Hekim Lârî'nin iyi bir hekim olduğu konusunda mutabıktır.²

Bâdi Ahmet Efendi *Riyâz-ı Belde-i Edirne* eserinde Hekim Lârî Acemî'yi şu şekilde anlatır:

Nâmı Abdülhamid Çelebi'dir. Bilâd-ı Acem'den Ruma'a gelerek ilm-i tıpta mahâret-i tâmmesi olmak hasebiyle Fatih Sul-

¹ *81 İlde Kültür ve Şehir, Edirne*, Komisyon, Edirne Valiliği yay., 2013. s.89. Komisyon, Edirne Valiliği yay., 2013. s.89.

² İran'dan gelen sekiz meşhur hekim tespit edilmiştir: Molla Hekim Kutbeddin, Hekim Lârî, Hekim Hoca Ataullah, Hekim Ahi Çelebi, Gıyaseddin Muhammed el-Sayrafî el-İsfahanî el-Tabib, Molla Hekim Şah Mehmed Kazvinî, Molla Hekim Şükrüllah Şirvanî, ve Mesud b. Hakimuddin el-Tabib el-Hasanî el-Şirazî el-Gilânî. (Ahmet Özdiç, Fatih ve II. Bayezid Devri'nde İran'dan Anadolu'ya Gelen Meşhur Hekimler ve Osmanlı Tıbbına Katkıları, *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, Ocak 2020; Cilt 25, Sayı 1, s.58.

tan Mehmed Hân hazretlerinin tabâbet hizmetlerine nail olmuş idi. Vezîrâzâm Karamânî Mehmed Paşa'nın hevâsına mütâba'atla pâdişâh-ı müşârunileyh hazretlerinin mu'âcelesinde hatâ vü kabâhat eylediği kasaba-i Ebâ Eyyüb-ı Ensarî'de mütemekkin olan Amasyalı Seyyid İbrahim'in ifadesine atfen Hadâyıku'ş-şakâyık'ta ve Tâcü't-tevârih'te mezkûr ve sekiz yüz doksan senesi Saferinin altıncı isneyn gününde vefât edip bina eylediği câmi-i şerîfi sâhasında defn olunduğu Hadâyıku'ş-şakâyık'ta mastûr ise de bu ifade şâyan-ı itimad değildir. Molla Mecdî bu zâtın târih-i vefâtını defn olunduğunu beyan eylediği câminin kapısındaki tarihe nazar etmeksizin yazdığı anlaşılmaktadır. 890 senesinde vefat eden bir zâtın 920 târihinde binâ etmiş olduğu câmi-i şerîfe defn olunması kâbil değildir. Câmi-i mezkûrun el-yevm nâmı Lâleli Câmiî demekle ma'ruf olduğundan tafsilatı için Ravzatü'l-cevâmi'e mürâca'at buyurula. 1317 sene-i rumiyesi Haziranı evâsıtında icra kılınan tesviye-i tarîk sırasında bânî-i mûmâileyhin câmi-i mezkûrun mihrabı önünde vâki kabrinin taşları yerinden kaldırıldığı sırada hüviyetlerine dâir hatt eseri görülememiştir. Bu zâtın târih-i vefâtı her hâlde dokuz yüz yirmiden sonra olması lazım gelir."²

Bir başka kayıttta şu ifadelere yer verilir: "Fatih'in ahdı saltanatına revnak veren ulema defterlerinin son yedi ismi tabiplerdir. Bunlardan dördü Acem, biri Türk, biri Arap, biri de Musevidir. Musevi hekimin ismi Yakup idi. Bu hekim Yakup evvela defterdarlığa kadar yükseliyor. Sonra Musevi dinini terk ediyor. İslâm oluyor. Bir müddet sonra da Nazaret mertebesine kadar çıkıyor. İranlı Doktor (Lâri) Hekim Yakub'u çekemiyordu. Aralarında re-

¹ Şakâyık Tercümesi, s.239.

² Ahmet Bâdi Efendi, *Rıyâz-ı Belde-i Edirne*, Haz. Yrd. Doç. Dr. Niyazi Adıgüzel, Yrd. Doç. Dr. Raşit Gündoğdu, Trakya Üniv. Yay. 2014, c.2, 1321-1322. Eserine 1891 yılında başlayıp 1904-1905 yılında hitama erdiren Bâdi Ahmet Efendi 3 cilt kaleme aldığı eserinde 541 yıllık tarihi detayları ile anlatmıştır.

kabet baş gösteriyor. Lâri'ni Karamanlı Mahmut Paşayı elde edüp bu Musevi hekime galebe çalmak için uğraşıyordu. Ve nihayet Karamanlıyı kandırarak, Karamanlı da Fatih'in rahatsızlığından istifade ile Padişahı ikna ederek Hekim Yakubu uzaklaştırıyordu.¹ Hammer tarihinde diyor ki: "Eğer Karamanlı Mahmut Paşa İranlı Tabip Lâri'nin tedâbiri rekabetkârisine ittiba için Padişahı ikna etmemiş olsaydı tabibi mühtedinin tecrübe ve ilmi belki Mehmed-i Saninin eyyamı hayatını temdit eylerdi."²

Bir başka kaynakta da henüz ciddi bir tenkite uğramaması yüzünden istinatlarını daha da şiddetlendiren Babinger³ Fatih'e tahsis ettiği mezkûr eserinde zehirlenme hadisesi hakkında birbirine zıt faraziye ve iddialar ileri sürmektedir. Şöyle ki: Damla (=goutte=Nikris) ve romatizmadan ızdırap çektiğini itiraf ettiği Fatih'in muhtemelen Mısır seferi için Üsküdar'a geçip Hünkâr (veya: Tekfur=Sultan) çayırına geldiği sırada hastalığının daha da artması yüzünden baştabibi Acem Lâri tarafından muayene edildiğini kaydeden müellif, teşhisinde yanılan bu tabibin padişaha kullanılmayan -veya mizacına uygun olmayan bir ilaç vermesi yüzünden vazifesinden alındığını ve tedaviye devam etmek üzere getirilen eski Tabib-i hâs Yakup Paşa (=Maestro Iacopo)'nın ise, Lâri'nin vermiş olduğu aksi ilacı bahane ederek, hiç bir müdahalede bulunmayacağını ifade ettiğini zikrettikten sonra, sancılar başlayınca, ölüm halinde bulunan padişaha bir şurup (=breuvage) verildiğini, bu şurubun da padişahın bağırsaklarını tıkamak suretiyle ölümüne sebep olduğunu iddia etmektedir.⁴

¹ Ali Nevzat Dinçtürk, "Osmanlı Ordusunda Sıhhi ve Cerrahi Teşkilat", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tez. Dosya no: 273.

² *Hammer Tarihi*, terc. Mehmet Ata, MEB yay. 1947, c. 3, s.329.

³ Franz Babinger (15 Ocak 1891-23 Haziran 1967), Osmanlı tarihi konusunda çalışmalarıyla ünlü Alman tarihçi ve dilci.

⁴ M.C. Şehabeddin Tekindağ "Fatih'in Ölümü Meselesi", TD, XVI/21, 1966, s. 96-97.

Fatih'in zehirlenmesi meselesi kendi dönemi tarihçileri Dur-
sun Bey, Edirneli Ruhi, Bihişti, Kivâmî, Edirneli Oruç gibi tarih-
çilerin yanı sıra II. Beyazıt dönemi müelliflerinden İbn Kemal,
İdris-i Bitlisi, Sarıca Kemal, Tâcizâde Cafer Çelebi'de Tevarih-i
âli Osman, Mecme'üt-Tevarih gibi eserlerde de bu konuya dair
hiçbir kayıt yer almaktadır. Tam tersine "be-ecel-i tabî'i der-gü-
zeşt-eceli ile öldü" ifadelerine yer verilmiştir.¹

Fatih zamanında İran'dan gelip de Padişahın hizmetine gi-
ren ve tıp âleminde çok mahareti olan hekim Lâri, Tabib-i Sul-
tanî vazifesine bir müddet Beyazıt devrinde de devam etmiştir.
Hekim Lâri hakkında Şakayık müellifi, ölümünü günü gününe
6 Safer 890 (22 Şubat 1485) pazartesi günü olarak bildirmiş
ve "Edirne'de bina eylediği camide defnedildi" şeklinde naklet-
miştir.

Hekim Lâri'nin mezarı caminin kible istikametinde iken daha
sonra cami avlusuna konulmuştur. Bugün mezar yeri ve mezar
taşına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.²

Arif Nihat Asya'nın Şiirinde Lâri Camii

Yakın tarihimizde adını Bayrak Şairi olarak yazdıran Arif Ni-
hat Asya (1904-1975) ilk baskısını 1967 yılında yaptığı *Dualar
ve Âminler* isimli şiir kitabında "Lâri Câmisi" isimli bir şiir kale-
me almıştır. Ömrü Milli Eğitimin farklı kademelerinde eğitmen
ve idareci olarak geçen Arif Nihat Asya, Adana, Malatya tekrar
Adana'da Hasan Âli Yücel'le yaşadıkları tartışmalar neticesinde
gelgitli, sürgün dönemlerinden sonra 04.10.1948 tarihinde Edir-
ne'ye sürgün edilir. Bu tarihlerde muhtemeldir ki kaleme aldığı
"Lâri Camisi" isimli şiirinde o dönemin Lâri Camisi'nin hazin ha-
lini şöyle tasvir eder:

¹ Agm., s.99.

² Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s.65

“Delik deşik bir hâtıra
Eski güzel yapıdan;
Ayıramaz gelip geçenler,
Pencereyi kapıdan!

Merâk edip sorarsanız,
Adı, “Lâri Camisi”...
Görünür kubbesinin aralıklarından
Gökyüzünün mavisi

Belli: ağlamış yazılar,
Sağnakta...
Ki çoğu, hâlâ,
Ağlamakta!

Şu sütun, vaktiyle,
Mermer gövdesi, tunç kispetiyle
Çıkarken “Kırkpınar”a
Şimdi devrilmiş kenara!

Dolu vurmuş kubbe,
Çiçekbozuğu duvar...
Yıkılan taşlar,
Dizini ovar!

Fırtına alemden yakalamış,
Zelzele temelden,
Yetşin dostlar: gidiyor
Lâri Câmisi elden!

Selimiye'nin Muradiye'nin
Kitapta yeri var...

Onu kim arar,
Kim sorar!
Kalk Lârî Çelebi, mezardan;
Çıkagel “Merhabâ!” diye
Ve sor: “Benim bir câmim vardı...
Nerde acaba?” diye!
Dönüşte mihrâbını
Sırtına çek abâ diye

Umudunu kesmiş, yazık,
Hayatından hekimler...
Değişmez cemâati, artık,
Yoksullar, yetimler!

Burdan çeşmesini dinlesin;
Ordan ırmağı, deresi;
Elini kulağına koymuş
Kırık şerefesi,
Kendi salâsını kendi verir
Lârî minâresi!¹

Sonuç

Bir payitaht şehri olan Edirne'nin dinî yapılar içinde ayrı bir yer olan Lârî Camii yapıldığı günden bugüne pek çok badire atlatmış ama en nihayetinde bugünlere kadar gelebilmiştir. Gerek caminin ilk bânisi Lârî Çelebi, daha sonra tamamlayarak ibadete açılmasına vesile olan Hamit Bey Edirne'nin tarihine önemli bir eserle kayıt düşmüşlerdir. Eserlerin dünden bugüne ve yarına ta-

¹ Arif Nihat Asya, *Dualar ve Âminler*, Ötüken yay. 1997, s.8-10. Aynı kitapta Edirne'nin Muradiye Camisi ve Selimiye Camisine yazdığı şiirler de yer almaktadır.

şınması sadece binaların muhafazası ile değil bânilerinin ve tarihlerinin de ihyası ile mümkün olacaktır. Çünkü tarih hem yazılı olarak hem mimari olarak hafızayı temsil etmektedir. Lâri Camii bu manada hafızalarımızı tazeleme yolunda bir adım olarak düşünölmelidir. İstikbale de aynı surette taşınmalıdır.

KAYNAKÇA

Ali Nevzat Dinçtürk, “Osmanlı Ordusunda Sıhhi ve Cerrahi Teşkilat”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü YLT, Dosya no: 273.

Ahmet Bâdi Efendi, *Rıyâz-ı Belde-i Edirne*, Haz. Yrd. Doç. Dr. Niyazi Adıgüzel, Yrd. Dr. Raşit Gündoğdu, Trakya Üniv. Yay. 2014.

Ahmet Özdiñç, “Fatih ve II. Bayezid Devri’nde İran’dan Anadolu’ya Gelen Meşhur Hekimler ve Osmanlı Tıbbına Katkıları”, *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, Ocak 2020.

Arif Nihat Asya, *Dualar ve Âminler*, Ötüken yay. 1997

Atalay Bayık, *Edirne*, İstanbul 1973.

Dr. Rifat Osman, *Edirne Rehnüması*, Haz. Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği yay., 2013.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, C.III.

Feridun M. Emecen, “Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne”, *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz. M. Sabri Koz, E. Nedret İşli, YKY yay. 1998.

Hasan Ali Cengiz, *1752 Edirne Depremi (Zelzele-i Azîme)*, Kitabevi Yayınları, 2020.

İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Selim Devri* (5.cilt), İstanbul 1983.

M. Orhan Bayrak, *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*, 1979, s.187.

M.C. Şehabeddin Tekindağ “Fatih’in Ölümü Meselesi” TD, XVI/21, 1966.

Oktay Aslanapa, “Edirne’de Türk Mimarisinin Gelişmesi”, *Edirne’nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı*, TTK, 1993.

Oktay Aslanapa, *Edirne’de Osmanlı Devri Abideleri*, 1. bs.1949, 2. bs. 2013, Edirne Valiliği yay., s.88.

Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, s.64. İstanbul 1939.

Rıfki Melül Meriç, Şehrin Hüznü, Edirne Valiliği yay., 2013, s.147.

Rıfki Melül Meriç, “Edirne’nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında”, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İnceleme Dergisi*, 1963.

Semavi Eyice, “Edirne” *DİA*, C.10, S. 433.

Süheyl Ünver Defterleri No: 724, Süleymaniye Kütüphanesi.

Tayyip Gökbilgin, “Edirne Şehrinin Kurucuları”, *Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1993, s.177.

81 İilde Kültür ve Şehir, Edirne, Komisyon, Edirne Valiliği yay., 2013. s.89. Komisyon, Edirne Valiliği yay., 2013. s.89.